

Spør i en slægt -

Per-Olof Johansson (1999)

Jeg er vokset op i en familie, hvor værdierne var religiøst funderet - men som den yngste i en søskendeflok på fem nød jeg godt af, at denne værdisætning ikke oplevedes som tvang - så vidt jeg forstår ikke et ukendt fænomen for de yngste.

Jeg har tit undret mig over den modsætning der er mellem min oplevelse af det religiøse miljø jeg voksede op i og så omverdens syn på selvsamme. De to syn kunne kun sporadisk bringes til at dække hinanden. Omverdens syn er det som på udmærket vis kommer til udtryk i skikkelsen "faster Anna" i TV-serien Matador. Og selv om vi i familien virkelig havde en faster Anna, som repræsenterede ortodoksien, så stemmer billedet alligevel ikke.

Det stemmer meget godt på meningsplanet. Det som er problemet set inde fra miljøet er, at det ikke stemmer på det menneskelige plan. Indvendingerne mod faster Anna gik nemlig ikke på religionen, blev hos mig så at sige ikke blandet sammen med religionen. Hendes måde at blande sig i lillebrorens og hans kones liv på gav jeg ikke religionen skyld for - det var et personligt ansvar.

Selvfølgelig var der de sorte huller, hvor jeg giver religionen ansvaret, eller en eller anden misforståelse af religionen. Når farbror August med realeksamen trods ønske derom ikke fik lov til at studere videre - fordi det ikke var godt at læse på den måde. Eller da hans søn fik en forkvaklet barndom, fordi han ikke måtte bo sammen med faren og hans nye kone - fordi hun var fraskilt og de blev gift hos sognefogden. Men som i det sidste tilfælde er der altid betydelig tvivl om bevisets stilling -.

Set i et længere perspektiv bagud i familien var vi vidende om, at religionen havde spillet en stor rolle. Særlig markant var erindringen om vor oldefar Johan Persson (farfars far), født i Virestad 1833, siden boende på den anden side af Smålandsgrænsen i Örkened, med sæsonarbejde i Danmark som kurvemager: København, Roskilde, Kvistgaard, Lille-rød. Hvad der blev sagt om ham var, at han var "läsare", hvilket jeg forstod som noget endnu mere inderligt end den danske Indre Mission, som man vist nok kan sige vi tilhørte eller plejede omgang med - det var miljøet. Faster Anna fortalte mig hvor spartansk en livsførelse de havde og hun anså den, forstod jeg, for direkte sundhedsfarlig.

Men jeg forbinder ham alligevel med livsglæde. Faster Sigrid elskede at fortælle historien om, hvordan hendes farfar, når han var på besøg i hendes barndomshjem, hver morgen stod op med salmesang på læben. Og hendes kusine Elisabeth fortalte, hvordan hun havde oplevet han skulle komme på besøg hos noget familie oppe i Virestad, hvor hun selv var på besøg. Langvejs fra havde de hørt ham komme syngende, glad snakende med sig selv.

Hvad var "læser" for en størrelse? Det var i hvert fald ikke noget organiseret, men en betegnelse som omgivelserne tildelte nogle, som man i Danmark siger "de hellige". Som jeg lærte ordet lød det meget gammelt - det var jo på gönska, et sprog hvor anerne fra oldtiden titter frem i nutiden. I Wulfilas oversættelse til gotisk af Nye Testamente fra o. 375 har jeg fundet ordet "laisareis" og der er det de skriftkloge! Nu ved jeg ikke, hvordan ordet er udmøntet på svensk - men man kan da tro, det er hentet dybt nede, i det man engang turde kalde "folkesjælen". Når vi siger "de hellige" på dansk er der en snert ironi for ikke at sige hån i ordet. Det har jeg aldrig før tænkt nok også ligger i at kalde disse folkelige læsere af biblen "laisara".

Johan Persson barnebarn Emilie Therkildsen har skrevet nogle erindringsstumper, og dermed også nogle som omfatter hans og oldemors tro:

"Far fortalte en gang os børn, det var en præst som var kommet oppe nord fra, der havde lært de "fattige" bønder flette kurve - meget mulig har han i fængslet undervist i kurvefletning. Min farfar og farmor var begge fra store hjem - lærte først efter deres giftermål dette arbejde. Både farfar og farmor var meget religiøst grebet af Svenska Fosterlands Stiftelsen - gav langt over evne - både helbred og midler - solgte til opkøberne alle deres gamle smukke arvesager - både i metal og tekstil - utallige er de gode beretninger vi har hørt om farmor og farfar. Farmor døde af en hjerneblødning - faldt om i farfars arme og var død. Knap 60 år. "

Her kommer vi lidt nærmere til bestemmelsen af, hvilken afskygning af "læsere" de var - Evangeliska Fosterlands Stiftelsen. Såvidt jeg begriber sagen, er det, hvad der i Danmark svarer til Luthers Missionsforbund.

Docent ved Högskolan i Växjö, fil dr Lennart Johansson har skrevet en afhandling: *Gammealkyrklighet, nyevangelism og upplysning - en religiös og samhällelig paradox?* - som bringer mig lidt nærmere til en forståelse. Fra "det almene "läsare" bringer Emilie mig videre til Evangeliska Fosterlands Stiftelsen, og med Lennart Johanssons afhandling lærer jeg, at jeg ikke skal tage en sådan tilknytning for altfor absolut. Hans konklusion er nemlig, at der, set fra vores horisont, er en større lighed mellem de forskellige, fra statskirkens officielle holdninger afvigende,

religiøse samfund, end man ellers har ment. Som jeg forstår ham er det væsentlige resultat af bevægelserne, at den som tilsluttede sig dem besluttede at vælge selv i stedet for den kollektive opslutning om sognets præst og kirke. Han skriver:

“Både de gammalkyrkliga och de nyevangeliska bekännarna valde alltså de personer, som de ansåg som legitima företrädare för religionsförkunnandet; naturligtvis ett oerhört radikalt beslut och ett strikt personligt ansvarstagande i en avgörande teologisk fråga. De gammalkyrkliga valde präster inom kyrkan medan de nyevangeliska allt mer kom at utnyttja lekmän om förkunnare. Men, og det är det mest interessanta, tonar man ner det substantiella (vad man valde) återstår det kanske viktigaste, att man inom de båda fromhetsriktningarna med beslutsamhet själva valde sina legitima förkunnare av Guds ord.”

Det er en forklaring, som passer meget bedre med oplevelsen af religionens placering i min familie, som jeg ser den. Den stædigt individuelle søgning. Det gjorde da også engang stort indtryk på mig, da jeg i en af familiens gamle bibler fandt en lap papir, hvor der ikke stod andet end ordet “tänk” - med store bogstaver. Dette - at der ikke stod “tro”.

Man kan jo gemme de gamle bøger af mange årsager. Farfar har skrevet i denne bibel, at han har arvet den efter sin moster. Så er det jo et familieklenodie. Men det er også den, jeg er gået til, når jeg ville læse en af apokryferne. Dem har jeg ingen andre steder end i denne BIBLIA --Efter then uppå Konung Carl then Tolftes Befaling År 1703 utgångna edition å nyo uplagd. Lund 1862.

Det er Lennart Johanssons artikel, som sætter mig igang, for jeg synes at to breve fra Johan Persson, som er overleveret, måske kunne være en interessant dokumentation. og det ene trækker så resten med sig.

En del af de gamle bøger har jeg taget til mig. Jeg kan jo ikke vide helt konkret, hvem som har læst i dem! Dog en af dem, som Emilie bad min bror Arne give videre til mig: Doct. MARTINI LUTHERI Förklaring öfwer Epistelen til de GALATER, Utdragen af hans större Werk og Utgifwen af B.Linderne. Öfversättning från Tyskan. Stockholm 1854 siger selv noget derom. Den har nemlig tilhørt Peter Persson, Sjöaryd og M. Kastell - i forening, hvis jeg ellers forstår det rigtigt. “ Hvem som lever längst her i Fremlingsskapet ska Boken tilhöra.” Peter er oldefar Johans bror. Bogen er fra hans datter Johanna, Stenbrohult gået videre til Emilie og nu via Arne til mig. Der er kun eet bogmærke. Vi kan ikke vide, hvor meget det har vandret. Jeg er fræk nok til at tro, at det ikke har været flyttet. Det står ved afsnittet: Hwad skall då lagen?, som knytter sig til kap 3 vers 19, et ganske svært sted at læse udenfor sammenhængen. Men Luthers kommentar dertil er et mesterstykke: Først drages en konsekvens af skriftstedet - i næste paragraf forklares hvorfor det netop ikke skal forstås på den måde- skönt fornuften må mene det! Hvis man

ikke kan retfærdiggøre sig, ved at følge loven - hvad skal man da med loven? “ *Så är nu detta uti en summa lagens andeligen och rätta verk, som han äntligen uträtter, nemligen, att han icke gör folket bättre eller frommare, utan fast mer värre, det är, att han uppenbarar och gifwer dem tillkänna synderna, på det de genom sådan syndernas kännedom må warda förödmjukade, förskräckte och nedslagne, och således längta efter nåden och den wälsignade säden. Detta är summan af det skäl, som den heliga Paulus tager af det ordet, Medlare.”*

Et ganske tilfældigt sted, kan man sige, men hvis man sammenholder med de to breve, som er bevaret fra Johan Perssons hånd, kan man se, at det passer som hånd i hanske.

Af andre bøger jeg har gemt må nævnes

Betraktelser för hvar dag i året, samlade ur C.O. Rosenii skrifter, Stockholm 1915. Netop udgivet, ser jeg først nu, af Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen Förlags-Expedition. Rosenius var bevægelsens hovedskikkelse og et af kernepunkterne var netop hvordan man skulle se på gerningerne. Michael Neiiendam siger om Rosenius: “*Således er Guds Naade fresmtillet som det ubetingede. Al gerningsretfærdighed - ogsaa alt, hvad der kunne synes at være det - er bandlyst.*”

Årsagen til bevægelsens opkomst - den var blot en blandt flere - er meget godt karakteriseret af Ernst Newman, helt i overensstemmelse med Lennart Johanssons konklusion (s. 89 f)

“*Medan kyrkan, som under sekler givit folket en etisk fostran av omätligt värde, dock med sitt legaliserade ämbetmannavälde representerade ett andtligt tvångssystem, som hörde en svunnen tid till, kom Rosenius med eller mot sin vilja att stå som en den nya tidens man, bärare av den fria associationsprincipen och i hemligt samförstånd med den individualistiska frihetslängtan, som alt mäktigare började röra sig inom lekmannavärlden.*” og senere (s.122)

“*På sina håll var man rent av benägen att med en viss bildningsaristokratisk överlägsenhet avfärda hela den andliga folkrörelsen som ett utslag av den okultiverade massans ‘svärmeri’. För väckelsesfolket återigen, vars hela värld rörde sig kring den med primitiv omedelbarhet uppfattade frågan om personlig synd och skuld, fanns det ingen som helst lockelse i den sublimt förtunnade religion, vars evangelium var klassisk harmoni och måttfulhet. Både kulturelt och rent religiöst var klyftan mellan väckelsesfolket och en stor del av prästeskabet så bred och djup, att förtroende och samförstånd äventyrades.*”

Andre bøger: Fra 1928 og på dansk er C.O.Rosenius: Skrifter i udvalg. Den er altså længe efter Johan Perssons død gået ind i familien - navnet

har levet, må man tro. Af de gamle er der Johan Philip Fresenius: Nattwardsbok, från tyskan översat av S. Cavallin. Stockholm 1887 i serien udgivet af samfundet "Pro Fide et Christianismo". I denne har en Karl med ulæseligt efternavn - det kan både være Jonsson, Jönsson eller Johansson - skrevet sit navn samt bønnen "Gud som hafvar barnen kär". Det mærkelige er, at Karl står med K og ikke C. Men Söder Hafhult er klart læselig, så nogen i familien må det jo være. Her boede farfars far Johan Persson men også farmors far Jöns Persson. Og faktisk havde farmor en bror som hed Carl, der døde som 19 årig i 1892. Til bogens indhold knytter sig på den måde et memento mori. Jeg har ikke hørt om det, men må tænke tanken når jeg læser navnet.^d

I samme serie findes Johan Arndts Paradislustård, samme oversætter, Stockholm 1895. Den har jeg fra et loppemarked i Randers engang. Den er givet til Carl Oscar Svensson født 15. april 1890. "Minne av konfirurationsdagen 13. Maj 1905 från gudmodern." Det virkede dengang så mærkeligt at finde en bog af Arndt på svensk i Jylland - det måtte jo være fra en indvandrer som min egen mor, som til sin konfirmation fik Arndts "Sanna Kristendom". Den har jeg ikke. Der stod noget i samme retning til Mamma fra hendes far. Tit har jeg kigget på de få linier og hvad jeg ved af, er det det eneste på skrift fra ham, som jeg har set. Jeg kan virkelig tvivle på, om Mamma nogensinde havde læst i den bog, men jeg ved det ikke. Jeg mindes hvordan Pappa var lidt tvivlende overfor at skulle købe en bibel til mig til konfirmationen - om jeg virkelig ville have den - og om jeg nogensinde ville læse i den. Sikkert et spørgsmål, der byggede på en vis erfaring. Selvfølgelig ville jeg have en bibel, selvfølgelig ville jeg læse i den.

□ Johan Philip Fresenius døde 1761 som dr. theol og præst i Frankfurt a. M. Hans bog udkom første gang i 1746 og i 1780 på dansk hvor den hedder *Skrifte og Kommunionbog* og fandt stor udbredelse også hos den "almindelige mand." I betragtning af at han vandt gehør i vækkelserne er det værd at bemærke, at han trådte offentligt op imod Herrnhutismen, som han fandt

"var begyndt at udarte til et sygeligt Føleri." (Fr. Nygaard).

Som et eksempel på hvor gammelmodig teksten har været også i slutningen af 1800-tallet møder man f.eks. dette afsnit om den ængstelighed, som kan gøre det svært at få det rette udbytte af nadveren. Det påkalder i særdeleshed min interesse, da jeg har udgivet en bog om *Bonde-Practica* (1976) og her ser dens opfattelse lyslevende:

Treje slaget af ängslighet härrör förnämligast af en kroppsbeskaffenhet som befordrar svårmod. Detta kan man lätteligen inse när man gifwer akt på sådana människors natur. Deras blod är swart, segt och tjockt. De känna temlig lättnad när de låta sig åderlåta; men när de länge underlåta det, blir deras ängslan större. Är himmelen klar och wädret wackert, så befinna de sig något bättre, men är luften tjock och mörk eller orolig, så blir det sämre.

Her hjælper ikke kun åndelige midler! *Frågar man nu en skicklig läkare, så kan han förordna tjenliga läkemedle till helsans förbättring.*

Men Johan Arndt var, omend måske ulæst en vigtig signalfigur. Fra familien har jeg Johann Arndts *Andliga Skattkammare* fra 1904 - den ser ret læst ud. Særlig er bønnerne for hver dag i ugen mærket af brug, sværtet af en arbejdsnæve. Hvem var da denne Arndt? Når jeg tog Paradislustgård til mig var det også fordi den var forsynet med en indledning om Arndts liv. Jeg kendte jo bare den "Sanna Kristendom" som en utilgængelig bog i reolen derhjemme, havde knapt nogen ide om hvem han var, hvornår han levede og hvad han stod for. Tysk præst, 1555-1621 hvis bøger blev givet til konfirmanderne som aktualiteter endog midt i 1.verdenskrig. Newman siger at Arndt sammen med andre gammelpietiske forfattere fik en enorm spredning blandt vækkelsesfolk i slutningen af århundredet. [☞] [☞]

Hvordan førtes tråden videre? Ikke let at svare på, selvom man selv er en del af svaret!. Mamma var i hvert fald friere i sit syn end Pappa, så meget tør vel siges. Men det falder mig ind, at det måske siger noget, at to af Pappas litterære helte var Gustav Fröding og Vilhelm Moberg. Især var Mobergs 1. bind i udvandrersagan til debat, såvidt jeg husker på grund af en scene med sodomi. Bogen gik på omgang på kurvefabrikken, og Pappa holdt på, at det var jo sandt og så måtte det skrives. Så selvom han set udefra måske tilhørte de missionske, så var det altså med en vis rummelighed.

Siden kom der en del sørgelige kapitler med religionen indblandet, som jeg ikke vil gå igang med her. Jeg lod mig inspirere af at jeg syntes at få fat i ende til det mere almene bag træk af den familiære religiøsitet. Jeg spørger så mig selv, hvor jeg selv står? Jeg kvier mig ved at definere det, men jeg har ikke meldt mig ud af folkekirken og synes jeg bør kunne svare. I min danske rationalitet har der overlevet en understrøm, så jeg må spørge mig selv, om Gud er svensk? Hvis jeg skal prøve at drage denne grundholdning op i lyset, er æblet ikke faldet så langt fra stammen: Selvfølgelig er det ikke gerningen, der begunder tilgivelsen,

☞ □ Det kan måske være opmærksomhed værd at pege på de problemerne der kunne være med at opfatte Arndt som god lutheran. Den danske præst og kirkehistoriker Frederik Nygaard videregiver i sin bog om den fynske vækkelse følgende opfattelse: - *J. Arndts "sande Kristendom" havde fra Trediveaarskringens Trængelsaar og i den følgende Tider blandt mange fromme Kristne hævdet sig en Plads som den kæreste Opbyggelsesbog ved Siden af Bibelen.*

Og dog kan det ikke nægtes, hvad der er bleven sagt, at denne Bog trods alle dens Fortrin, der sluttelig samler sig deri, at den advarer imod en død Tro og opdner Hjerterne til en levende Tro, ogsaa lider af Ensidighed og passer nærmest kun for udviklede Kristne, der allerede ere rodfæstede i den sande Tro. Thi i en forædlet mystisk Aand fremhæves i denne Andagtsbog det retfærdige Levned saa strækt og udelukkende, at Retfærdiggørelsen af Troen træder helt i Skygge, og "Kristus for os" forsvinder omtrent ganske for "Kristus i os". -

Altså end ikke i en historisk redegørelse turde man undlade den lille advarsel mod Arndt!

nåden - . Hvad man nu end skal forstå ved det. Således negativt tør jeg nok udtale mig. At sige, at nåden er en realitet virker mig en kende ublufærdigt.

∞

Lennart Johansson : Gammalkyrklighet, nyevangelism og upplysning - en religiös og samhällelig paradox? i Historisk Tidsskrift, Svenska Historiska Föreningen 1997. p.375

Michael Neiiendam: Frikirker og sekter. København 1939.

Frederik Nygaard: Kristenliv i Danmark (1741 - 1840). En gudelig Forsamlings Historie. Den fynske Opvækkelse. Kjøbenhavn 1897

Ernst Newman: Nordskånska Väckelsesrörelser under 1800-talet. Lund 1925.